

ศึกษาวิเคราะห์ธรรมนิยาม

The Analytical Study of Dhamma Niyama

: ดร.สมเกียรติ ไชยภูมิ

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาพุทธศาสนศึกษา ศูนย์การศึกษานันตวิทย์วิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันของธรรมนิยามและการนำไปใช้ประโยชน์กับชีวิตประจำวันในงานวิจัยที่เป็นสารนิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมนิยามกับไตรลักษณ์ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการวิจัยทางเอกสาร โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก เอกสารที่เกี่ยวข้อง และผลงานของท่านผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนา นำมาวิเคราะห์จัดระบบเป็นหมวดหมู่ แล้วสรุปผลวิจัยและนำเสนอในเชิงพรรณนา การค้นพบที่สรุปได้คือ ธรรมนิยาม หมายถึง การกำหนดแน่นอนแห่งความจริงแท้ การดำรงอยู่แห่งความจริงแท้ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นธรรมนิยามเดียวกันโดยมี ๓ สถานะ ได้แก่ ๑) อริยสัจ ๔ ๒) กฎปฏิบัติสมบูรณ์ ๓) กฎไตรลักษณ์ เช่นเดียวกับ ๓ สถานะของน้ำ คือ ๑) น้ำ ๒) น้ำแข็ง และ ๓) ไอน้ำ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้โดยการตีความภาษาธรรมเป็นภาษาคนได้ ๓ สถานะ เช่นกัน คือ ๑) ความสมดุล ๒) ความเป็นวัฏฏะ และ ๓) ความเกื้อกูลกัน

คำสำคัญ: ศึกษาวิเคราะห์, ธรรมนิยาม

ABSTRACT

This article is to summarize the thematic which title is The Analytical Study of Dhamma Niyama. This research is a qualitative study, focused on the documentary studies, mainly in the Tipitaka, the relating documentaries and the Buddhist scholars' works. All the data are classified into the system, concluded and presented in the descriptive analysis. The results of the research are found that Dhamma Niyama or Natural Law means the absolute truth that everything in the universe depends on the cause and the condition. The ultimate doctrine in Buddhism is Dhamma Niyama including the three forms as the same three forms of water including 1) water, 2) ice and 3) water vapour as follows: (1) The Noble Truth (2) The Dependent Origination (3) The Three Characteristics, and can be as the principal of the way of life by interpreting the Dhamma Language

into the three aspects of the lay man language as follows:- (1) the Equilibriums (2) the Cycles and (3) the Co-operations.

Keywords: the Analytical Study, Dhamma Niyama.

๑. บทนำ

ธรรมนิยาม หมายถึง การกำหนดแน่นอนแห่งความจริงแท้ การดำรงอยู่แห่งความจริงแท้ คือ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา^๑ ธรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานความจริงในโลกและในจักรวาล พระพุทธองค์ตรัสว่าพระองค์จะอุบัติหรือไม่อุบัติขึ้นในโลกนี้ก็ตาม ความจริงก็ยังคงเป็นความจริงเหมือนเดิมพระองค์เพียงแต่ค้นพบแล้วนำมาเผยแผ่ให้โลกรู้เท่านั้น ธรรมนิยามถือว่าเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดในการดำเนินชีวิตที่มียุค ๔ กลุ่ม ได้แก่ (๑) คำสอนที่พระพุทธเจ้ารับมาจากศาสนาหรือลัทธิอื่นถ้าคำสอนนั้นถูกต้อง เช่น ศีล ๕ เวรยธรรมระงับด้วยการไม่จองเวร หรือ ทศพิธราชธรรม เป็นต้น (๒) พระพุทธเจ้าทรงปฏิรูปจากคำสอนในศาสนาอื่นมาใช้ เช่น หลักธรรมทศ ๖ เป็นต้น (๓) พระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติจากคำสอนอื่น เช่น ศาสนาพราหมณ์สอนว่าการฆ่าสัตว์บูชายัญเป็นบุญ พระพุทธองค์

กลับสอนว่าฆ่าสัตว์เป็นบาปมาก ศาสนาพราหมณ์สอนให้ถือวรรณะที่มีมาแต่กำเนิด แต่พระพุทธเจ้าสอนให้เลิกวรรณะเพราะทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกันหมดจะแตกต่างกันก็อยู่ที่กรรมหรือการกระทำ เป็นต้น (๔) พระพุทธองค์ทรงตั้งขึ้นใหม่ที่ยังไม่มีในศาสนาใด ได้แก่ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท และอนัตตา^๒

ตามคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ธรรมนิยามเป็นกฎธรรมชาติที่มีความหมายครอบคลุมหลักธรรมสำคัญ ๆ ทั้งหมด ได้แก่ กฎปฏิจจสมุปบาท กฎไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔ กล่าวคือ มีหลักธรรม ๒ หมวดใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยตรัสเรียกว่าเป็น “ธรรมนิยามตา” ซึ่งภาษาไทยใช้คำว่า “ธรรมนิยาม” และแปลเป็นไทยง่าย ๆ ว่า “ภาวะที่แน่นอนแห่งธรรม” “ธรรมตา” หรือ “กฎธรรมชาติ” คือ หลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมตา หรือความเป็นจริงของธรรมชาติ ตามที่ดำรงอยู่หรือเป็นไปของมันเอง หลักธรรม ๒ หมวดสำคัญ หรือธรรมนิยาม ๒ ชุด ได้แก่ ชุดที่ ๑ คือ อิทัปปัจจยตา ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ หัวข้อ^๓ ชุดที่ ๒ คือ อนิงจตา ทุกขตา และอนัตตตา ซึ่งในยุคอนุสสรเป็นต้นมานิยามเรียกรวมชุดว่า “ไตรลักษณ์”^๔ คำที่เรียกหลักนี้ทรงเรียกเป็นคำว่า “ธมฺมฐิติตา ธมฺมนิยามตา” ซึ่งภาษาไทยเรียกว่า “ธรรมฐิติธรรมนิยาม” และนิยมใช้คำเดียวว่า “ธรรมนิยาม” ธรรมนิยามชุด ๑ ข้อ และธรรมนิยามชุด ๓ ข้อ เรียงต่อกัน

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๕๙๘.

^๒ ฟั้น ดอกบัว, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘-๑๙.

^๓ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑.

^๔ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑/๑.

เป็น ๔ ข้อ และโยงถึงอริยสัจ ๔ ดังนี้ ธรรมเนียม
ที่ ๑ อิทัปปัจจยตา (ปฏิเสธสมุพบาท) ธรรมเนียม
ที่ ๒ อนิจจตา (ภาวะที่สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง)
ธรรมเนียม ที่ ๓ ทุกขตา (ภาวะที่สังขารทั้งปวง
คงอยู่ไม่ได้) ธรรมเนียม ที่ ๔ อนัตตตา (ภาวะที่
สังขารทั้งปวง ไม่เป็นอัตตา)

จากธรรมเนียม ข้อ ๑ อิทัปปัจจยตา
(ปฏิเสธสมุพบาท) เป็นธรรมเนียมที่แสดงความ
เป็นไปของชั้น ๕ ในอาการที่สัมพันธ์เป็นเหตุ
ปัจจัยกัน เป็นอาการของสังขตธรรม คือ ประดา
สังขารที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ในโลกสมมุติ
และเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์ ถือว่าเป็นความหมาย
ของอริยสัจข้อ ๒ คือ สมุทัยอริยสัจ ธรรมเนียม
ข้อ ๒ และ ๓ คือ อนิจจาและทุกขตา เป็นธรรม
นิยมที่แสดงสภาวะของประดาสังขารอันเป็น
สังขตธรรม ล้วนไม่เที่ยงคงอยู่ไม่ได้เสมอเหมือน
กันทั้งหมด ข้อ ๔ อนัตตตาเป็นธรรมเนียมที่แสดง
สภาวะของธรรมทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็น
สังขตธรรมหรืออสังขตธรรม ไม่ว่าจะอยู่ในชั้น ๕
หรือพ้นจากชั้น ๕ (ชั้นธัมมุต) ล้วนไม่เป็นอัตตา
(อนัตตตา) เสมอกันทั้งสิ้น มันจึงเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์
เป็นที่รวมแห่งศักยภาพของการที่จะเป็นทุกข์
และนี่คือความหมายของอริยสัจข้อที่ ๑ คือ
ทุกขอริยสัจ นอกจากธรรมที่เป็นสังขตธรรมหรือ
สังขารก็ยังมีธรรมที่เป็นอสังขตธรรม ที่พ้นจาก
อิทัปปัจจยตา ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงเป็นนิจจา
ไม่เป็นทุกขา เป็นทุกขนิโรธ และนี่คือ อริยสัจ
ข้อที่ ๓ นิโรธอริยสัจ ส่วนอริยสัจข้อที่ ๔ คือ ทุกข-
นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ หรือเรียกสั้น ๆ ว่ามรรค
คือ วิธีการปฏิบัติที่จะทำให้กระบวนการของ

อิทัปปัจจยตา ที่เป็นปฏิเสธสมุพบาทสมุทัยวาร
ไม่เป็นไป หดลดดับสลายหายไป หรือให้พลิก
กลับเป็นปฏิเสธสมุพบาทนิโรธวารนั่นเอง^๔

ดังนั้น ด้วยกรณีดังกล่าวข้างต้นทำให้
ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์
ระหว่างธรรมเนียมกับไตรลักษณ์ เพื่อการ
ทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งในความหมายและขอบเขต
ของธรรมเนียม ซึ่งธรรมเนียมเป็นหลักธรรม
ในพระพุทธศาสนาหนึ่งในสี่กลุ่มที่พระพุทธองค์
ทรงค้นพบหรือตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง จึงเป็น
หลักธรรมที่เป็นของชาวพุทธแท้ และเป็น
ความจริงแท้ที่ประเสริฐไม่จำกัดด้วยกาลเวลา
เท่าที่ผ่านมานจะเห็นว่าเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมเนียม
ในพระไตรปิฎกและอรรถกถามุ่งเน้นการปฏิบัติ
และฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อความพ้นทุกข์เฉพาะ
บุคคลทั้งสิ้น มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักวิชาการที่ใช้
ในการดำเนินชีวิตทางโลกในเชิงการจัดระเบียบ
สังคมมีน้อยมาก โดยส่วนใหญ่จะเน้นการปฏิบัติตน
เฉพาะบุคคลเสียมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การศึกษาไตรลักษณ์ในส่วนบุคคล คือ การศึกษา
ให้เห็นความเป็นจริงของชีวิตว่า เป็นอนิจจัง
ทุกขัง และอนัตตา การศึกษาวิเคราะห์ความ
สัมพันธ์ระหว่างธรรมเนียมกับไตรลักษณ์ในงาน
วิจัยนี้ก็เช่นกัน มุ่งตีความหลักธรรมเพื่อให้เกิด
แนวทางการมองโลกและสังคมตามความเป็นจริง
อันจะก่อให้เกิดการมองเห็นแนวทางการแก้ไข
ปัญหาต่อไป และเป็นการประกาศให้โลกรู้
ด้วยว่าหลักธรรมที่เป็นพุทธแท้ไม่ได้ได้สอน
ให้บุคคลพ้นทุกข์เฉพาะตัวเท่านั้น แต่ยังเป็น
หลักธรรมที่สอนให้สังคมมองโลกตามความ

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อริยธัมม, ๒๕๕๕),
หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

เป็นจริงและปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้อง คือ ความเกื้อกูลกัน เป็นการทำให้สังคมโดยรวม พ้นทุกข์นั้นเอง

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาระรณนิยามในพระพุทศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์กันระหว่าง กฎปฏิจสมุปาบท อริยสัจ ๔ และไตรลักษณ

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ คัมภีร์ข้อมูลจากวารสาร เอกสารต่าง ๆ ซึ่งเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ในยุคปัจจุบัน (Documentary Research) และข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต ทั้งในส่วนที่เป็น แนวคิด ทฤษฎี และการนำไปใช้ปฏิบัติที่เกี่ยวกับ “ธรรมนิยาม” ไม่ว่าจะเป็น อริยสัจ ๔ กฎปฏิจสมุปาบท หรือกฎไตรลักษณ ว่ามีความสัมพันธ์ กันอย่างไรและสามารถนำไปใช้ให้เกิดแกสังคม อย่างสูงสุดได้อย่างไร

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ วิเคราะห์ธรรมนิยาม หัวข้อนี้ จะวิเคราะห์ให้เห็นเป็นธรรมรวมและธรรมแยก ทั้งในธรรมนิยามและนิยาม ๕ จากข้อมูลทีศึกษามาทั้งหมดผู้วิจัยสรุปว่า ธรรมนิยามใหญ่ หมายถึง อริยสัจ ๔ ปฏิจสมุปาบท รวมถึงนิยาม ๕ ด้วย ความเป็นธรรมนิยามร่วมกันของทั้ง อริยสัจ ๔

ปฏิจสมุปาบท และไตรลักษณ สามารถ วิเคราะห์ได้ ดังนี้

๑) ความเป็นกฎเดียวกันระหว่างอริยสัจ ๔ กับปฏิจสมุปาบท พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) แสดงความคิดเห็นของท่านว่า กระบวนการของอริยสัจ ๔ ก็คือ การดำเนินไป อย่างมีระบบของธรรมที่เกี่ยวเนื่องกัน สัมพันธ์ กันในลักษณะที่เป็นเหตุและผลของกันและกัน หรือกระบวนการเกิดขึ้นและกระบวนการดับไป ของทุกขเป็นธรรมชาติของชีวิตที่มีความสัมพันธ์ กันตามเหตุและผลในเรื่องทุกขรวมทั้งสาเหตุ ที่เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นสภาวะธรรม ที่ต้องอาศัยกันและกันเกิดขึ้น เรียกชื่อว่า “ปฏิจสมุปาบท” จะเกิดขึ้นเองลอย ๆ โดยไม่มีสาเหตุ ไม่ได้ ซึ่งทั้งหลักธรรมอริยสัจ ๔ และกฎ ปฏิจสมุปาบทต่างก็เป็นหลักธรรมสำคัญ คือ ปฏิจสมุปาบทก็มีเนื้อหาสำคัญครอบคลุม อริยสัจ ๔ และเช่นเดียวกันอริยสัจ ๔ ก็มีความหมายครอบคลุมปฏิจสมุปาบท^๑ จึงสามารถ สรุปได้ว่า ทั้งปฏิจสมุปาบทและอริยสัจ ๔ ที่เป็นกฎธรรมชาติเดียวกันแต่ถูกนำมาแสดง คนละแง่คนละแนวเพื่อให้ทำหน้าที่แตกต่างกัน นั้นเอง

๒) ความเป็นกฎเดียวกันระหว่าง ไตรลักษณกับปฏิจสมุปาบท พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) แสดงความคิดเห็นของท่านว่า ไตรลักษณ และปฏิจสมุปาบท เป็นหลักธรรม ใหญ่ ๒ หมวด ที่ถือว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดง ไว้ในรูปของกฎธรรมชาติที่ถือได้ว่าเป็นกฎ เดียวกัน แต่แสดงในคนละแง่หรือคนละแนว เพื่อให้มองเห็นความจริงอย่างเดียวกัน คือ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๘๕๐.

ไตรลักษณ์มุ่งแสดงลักษณะของสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นเป็นไปโดยอาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันตามหลักปฏิจจสมุปบาท ส่วนหลักปฏิจจสมุปบาทก็มุ่งแสดงถึงอาการที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันเป็นกระแส จมมองเห็นลักษณะได้ว่าเป็นไตรลักษณ์ กฎธรรมชาติเป็น ธาตุ คือ ภาวะที่คงตัวอยู่โดยธรรมดาเป็น ธรรมจิติ คือ ภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา เป็น ธรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติ หรือกำหนดแห่งธรรมดาไม่เกี่ยวกับผู้สร้างผู้บันดาล หรือการเกิดขึ้นของศาสนาหรือศาสดาใด ๆ กฎธรรมชาตินี้แสดงฐานะของศาสดาในความหมายของพุทธธรรมด้วยว่า พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้หรือเป็นผู้ค้นพบกฎธรรมชาติเหล่านี้แล้วนำมาเปิดเผยชี้แจงแก่ชาวโลก^๓

๓) ความเป็นกฎเดียวกันระหว่างอริยสัจ ๔ กับปฏิจจสมุปบาทและไตรลักษณ์ จากข้อมูลในหัวข้อ ๑ ที่บอกว่า กระบวนการของอริยสัจ ๔ คือ การดำเนินไปอย่างมีระบบของธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกัน สัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นเหตุและผลของกันและกัน หรือกระบวนการเกิดขึ้นและกระบวนการดับไปของทุกข์เป็นธรรมชาติของชีวิตที่มีความสัมพันธ์กันตามเหตุและผลในเรื่องทุกข์รวมทั้งสาเหตุที่เกิดขึ้นนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นสภาวะธรรมที่ต้องอาศัยกันและกันเกิดขึ้น เรียกชื่อว่า “ปฏิจจสมุปบาท” จะเกิดขึ้นเองลอย ๆ โดยไม่มีสาเหตุไม่ได้ ซึ่งทั้งหลักธรรมอริยสัจ ๔ และกฎปฏิจจสมุปบาทต่างก็เป็น

หลักธรรมสำคัญ คือ ปฏิจจสมุปบาทก็มีเนื้อหาสำคัญครอบคลุมอริยสัจ ๔ และเช่นเดียวกันอริยสัจ ๔ ก็มีความหมายครอบคลุมปฏิจจสมุปบาท ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า อริยสัจ ๔ และ ปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมอันเดียวกันที่มีการเรียกชื่อและการนำไปใช้งานต่างกันเท่านั้นเอง ในขณะที่ข้อมูลในหัวข้อ ๒ ที่กล่าวว่า ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมใหญ่ ๒ หมวดที่ถือว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในรูปของกฎธรรมชาติที่ถือได้ว่าเป็นกฎเดียวกัน แต่แสดงในคนละแง่หรือคนละแนวเพื่อให้มองเห็นความจริงอย่างเดียวกันคือ

ไตรลักษณ์มุ่งแสดงลักษณะของสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นเป็นไปโดยอาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันตามหลักปฏิจจสมุปบาท ส่วนหลักปฏิจจสมุปบาทก็มุ่งแสดงถึงอาการที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันเป็นกระแส จมมองเห็นลักษณะได้ว่าเป็นไตรลักษณ์ ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท ก็เป็นหลักธรรมอันเดียวกันที่มีการเรียกชื่อและการนำไปใช้งานต่างกันเท่านั้นเอง ดังนั้น ในเมื่อทั้งอริยสัจ ๔ และไตรลักษณ์ต่างก็เป็นกฎหรือหลักธรรมอันเดียวกับปฏิจจสมุปบาท จึงสรุปได้ว่าทั้งอริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทและไตรลักษณ์เป็นหลักธรรมอันเดียวกัน ในการศึกษาและวิเคราะห์นิยามหรือธรรมนิยามซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ ธรรมนิยามเป็นกฎธรรมชาติดังธรรมดา เป็นพื้นฐานความจริงในโลกและในจักรวาล พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

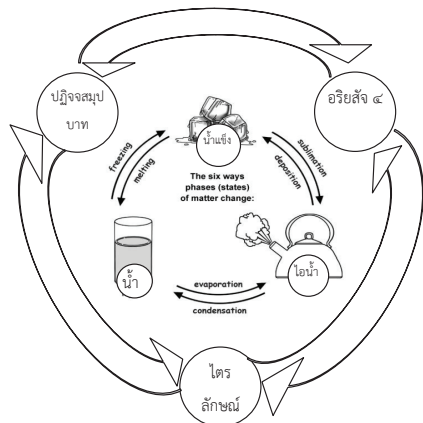
^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒-๖๓.

พระองค์จะอุบัติหรือไม่อุบัติขึ้นมาในโลกนั้นก็ตามความจริงก็ยังคงเป็นความจริงเหมือนเดิมพระองค์เพียงแต่ค้นพบแล้วนำมาเผยแผ่ให้โลกรู้เท่านั้น ธรรมเนียมหรือกฎธรรมชาติที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทั้ง ๓ เป็นกำหนดที่แน่นอน เป็นหลักจริงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาทุกทั้ง ๓ จึงเป็นกฎเดียวกัน

ที่อธิบายหลักความจริง ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อแสดงลักษณะความจริงของชีวิตเรียกว่า กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา^๔ ๒) เพื่อแสดงความรู้เท่าทันปรากฏการณ์ธรรมชาติเรียกว่า กฎปฏิจจสมุปบาท^๕ และ ๓) เพื่อแสดงการนำความรู้ไปแก้ไขปัญหาชีวิตให้พ้นทุกข์เรียกว่า กฎอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และอริยมรรคมีองค์ ๘^๖ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันของหลักธรรมทั้ง ๓ ผู้วิจัยมองไปที่ตัว “ทุกข์” เริ่มต้นที่(๑) ทุกข์ในไตรลักษณ์ เป็นทุกข์เกิดจากความไม่เที่ยง คือ อนิจจัง และตัวทุกข์เองก็เป็นผู้ทำให้เกิดความไม่ใช่ว่าตัวตนหรือการบังคับบัญชาไม่ได้ (๒) ทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทมี ๒ ทุกข์ คือ ทุกข์ที่เกิดในเวทนา และทุกข์ที่เกิดในขารมณะ และ (๓) ทุกข์ในอริยสัจ ๔ เมื่อนำญาณทัสสนะ ๓ มาร่วมพิจารณา ผู้วิจัยเห็นว่า ทุกข์ที่ควรกำหนดรู้โดยสัจจญาณ คือ ทุกข์ในปฏิจจสมุปบาท ทุกข์ที่ควรกำหนดละโดยกิจจญาณ คือ ทุกข์สมุทัยในอริยสัจ ๔ และทุกข์ที่กำหนดละก็ได้ละแล้วโดยกตตญาณ คือ ทุกข์ในไตรลักษณ์เพราะทุกข์ในไตรลักษณ์เป็น

กลไกทำให้เกิดอนัตตา จึงสรุปได้ว่า ทุกข์ในหลักธรรมทั้ง ๓ ก็เป็นตัวแสดงว่า หลักธรรมทั้ง ๓ เป็นธรรมนิยามที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง

เพื่อให้เข้าใจความเชื่อมโยงกันของกฎธรรมชาติให้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยขอเปรียบเทียบธรรมนิยามทั้ง ๓ ประการ เหมือนดั่งน้ำที่มี ๓ สถานะ ดังนี้คือ ๑) สถานะของแข็ง คือ น้ำแข็ง ๒) สถานะของเหลว คือ น้ำ และ ๓) สถานะก๊าซ คือ ไอน้ำ ทั้ง ๓ สถานะนี้ก็มีโมเลกุลของน้ำเหมือนกัน คือ ไฮโดรเจน ๒ อะตอม เกาะอยู่กับออกซิเจน ๑ อะตอม^๗ แต่ที่แตกต่างกัน คือ การเรียงตัวของโมเลกุลน้ำต่างกัน ในสถานะของการเกาะกันระหว่างออกซิเจนและ

รูปที่ ๔.๑ แสดงความสัมพันธ์กันของธรรมนิยามเปรียบเทียบกับสถานะทั้งสามของน้ำ

^๔ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑.

^๕ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๗๔/๑๘๕.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๖๕/๕๒๘

^๗ William S. Seese and Guido H. Daub, Basic Chemistry, (N.J. : Prentice – Hall, Inc., 1972), pp. 308-332.

ไฮโดรเจนจะมืองศาที่เฉพาะและทำให้น้ำแข็งมีความหนาแน่นน้อยกว่าน้ำจึงทำให้น้ำแข็งลอยน้ำได้ซึ่งเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่สุดเพราะโดยปกติสารชนิดอื่นเมื่อเปลี่ยนสถานะจากของเหลวเป็นของแข็งจะมีความหนาแน่นและน้ำหนักมากขึ้น แต่ในกรณีของน้ำจะต่างไปกล่าวคือเมื่อน้ำแข็งตัวเป็นน้ำแข็ง ด้วยลักษณะพิเศษทางเคมี การเรียงตัวของโมเลกุลน้ำจะมีความเป็นระเบียบมากจึงเกิดช่องว่างมากมาย ความหนาแน่นจึงลดลง แต่สถานะของเหลวโมเลกุลของน้ำจะเกาะกันตัวแบบหลวม ๆ มีช่องว่างน้อยลงและเคลื่อนที่เร็วขึ้นเป็นแสนเท่าจึงทำให้น้ำเป็นของเหลวและมีความหนาแน่นมาก และในสถานะก๊าซโมเลกุลของมันก็เกาะกันห่าง ๆ แต่ทั้ง ๓ สถานะก็เป็นโมเลกุลของน้ำเหมือนกัน^{๑๒}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าธรรมเนียมที่เรียกชื่อต่างกันสามชื่อ คือ กฎปฏิจจสมุปบาท ชื่อหนึ่ง กฎไตรลักษณ์ ชื่อหนึ่ง และอริยสัจ ๔ อีกชื่อหนึ่ง เมื่อมองตามแบบสามสถานะของน้ำก็จะเห็นว่าเป็นกฎเดียวกันที่แสดงลักษณะและหน้าที่ต่างกัน ๓ หน้าที่นั่นเอง ดังรูปที่ ๔.๑ ข้างบน นอกจาก

ความสัมพันธ์ของธรรมเนียมทั้ง ๓ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ อริยสัจ ๔ กฎปฏิจจสมุปบาท และกฎไตรลักษณ์ ในทัศนะของผู้วิจัยยังปรากฏเป็นหนึ่งเดียวกันในอริยชาด กล่าวคือ ความไม่รู้ ๘ ประการ ได้แก่ (๑) ความไม่รู้อริยสัจ ๔ ประกอบด้วย ความไม่รู้ทุกข์ ความไม่รู้เหตุแห่งทุกข์หรือสมุทัย ความไม่รู้การดับทุกข์หรือนิโรธ และความรู้ทางแห่งการดับทุกข์หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ (๒) ความไม่รู้กฎปฏิจจสมุปบาท และ (๓) ความไม่รู้ ๓ ประการ คือ ความไม่รู้อดีต ความไม่รู้อนาคต และความไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต จะเห็นว่า ความไม่รู้ ๒ ข้อแรกมีความหมายตรงตัวไม่ต้องตีความ ส่วนความไม่รู้ข้อที่ ๓ ผู้วิจัยขอเสนอการตีความว่า (๑) อดีตคือ สภาวะที่เราไม่สามารถทำอะไรได้เช่นเดียวกับความเป็นอนัตตาที่มีความหมายว่าไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ (๒) อนาคตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน คือ เป็นสิ่งไม่เที่ยงหรือเป็นอนิจจัง (๓) ความไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต

ข้อนี้ผู้วิจัยขอเสนอการตีความว่า เป็นความหมายของความทุกข์ เพราะเช่นเดียวกับ

ตารางที่ ๔.๑ แสดงธรรมเนียมกับอริยชาด และธรรมเนียมที่สัมพันธ์กัน

ธรรมเนียม	อริยชาด	ธรรมเนียมที่สัมพันธ์กัน
อริยสัจ ๔	ไม่รู้ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค	สมดุล
ปฏิจจสมุปบาท	ไม่รู้ ปฏิจจสมุปบาท	วิภูษะ
ไตรลักษณ์	ไม่รู้ อดีต อนาคต อดีตอนาคต	หน้าที่ต่อกัน (เกื้อกูลกัน)

^{๑๒} มาซาร์ เอโมโตะ, มหัศจรรย์แห่งน้ำ คำตอบเพื่อชีวิตที่ดีกว่า, แปลโดย ดาดา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โลกสวย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๓-๘๔.

การเจริญวิปัสสนาที่ถือว่า การคิดโดยหาอดีต และพะวงถึงอนาคตเป็นความทุกข์ จึงสรุปได้ว่า ความไม่รู้ข้อที่ ๓ นี้ เป็นความไม่รู้กฎไตรลักษณ์ คือ มีความเกี่ยวข้องกับ อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา และสามารถสรุปได้อีกว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้ ๘ ประการ ที่ล้วนเป็นกฎธรรมชาติ ซึ่งปรากฏในธรรมนิยาม ๓ กลุ่ม ในพระพุทธศาสนาทั้งสี่นัย ดังตารางที่ ๔.๑ ข้างบนนี้

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมด อาจแบ่งได้เป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) คำสอนที่พระพุทธเจ้ารับมาจากศาสนาหรือลัทธิอื่น ถ้าคำสอนนั้นถูกต้อง เช่น ศีล ๕ เวรยธรรมะจับ ด้วยการไม่จองเวร หรือทศพิธราชธรรม เป็นต้น (๒) พระพุทธเจ้าทรงปฏิรูปลงจากคำสอนในศาสนาอื่นมาใช้ เช่น หลักกรรมทศ ๖ เป็นต้น (๓) พระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติจากคำสอนอื่น เช่น ศาสนาพราหมณ์สอนว่าการฆ่าสัตว์บูชายัญ เป็นบุญ พระพุทธองค์กลับสอนว่าฆ่าสัตว์เป็น บาปมาก ศาสนาพราหมณ์สอนให้ถือวรรณะ ที่มีมาแต่กำเนิด แต่พระพุทธเจ้าสอนให้เลิกวรรณะเพราะทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกันหมด จะแตกต่างกันก็อยู่ที่กรรมหรือการกระทำ เป็นต้น (๔) พระพุทธองค์ทรงตั้งขึ้นใหม่ที่ยังไม่มีในศาสนาใด ได้แก่ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท และ อนัตตา^{๑๓} หรือไตรลักษณ์นั่นเองโดยหลักธรรมในข้อ ๔ นี้ก็คือ ธรรมนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ในอดีตที่ผ่านมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

จุดมุ่งหมายในการเผยแผ่และถ่ายทอดหลักธรรม ก็เพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็นอริยบุคคลและพ้นทุกข์ และหลักธรรมที่มีบทบาทในการนี้มากที่สุดก็คือ ธรรมนิยามหรือกฎธรรมชาติที่เป็นแก่นของพระพุทธศาสนา โดยมีการตีความออกมาเป็น ตำราสำหรับการปฏิบัติมากมาย

แต่หลักการปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิต อย่างคล้อยสัจกลับจัดให้เป็นเพียงหลักธรรม พื้นฐานเบื้องต้นอย่างศีล ๕ หรือทศพิธราชธรรม ที่พระพุทธองค์ทรงรับมาจากศาสนาหรือลัทธิอื่น ดังนั้น เมื่อหลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์ สามารถทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเป็นไปด้วยความ สะดวกดังเช่นในยุคปัจจุบัน ผู้คนจึงยึดหลักการ ดำเนินชีวิตแบบความเจริญทางวิทยาศาสตร์ เป็นสรณะ แต่อย่างไรที่ปราชญ์อิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant) ได้แสดงความเห็นว่า วิทยาศาสตร์ให้แต่ประโยชน์ไม่ให้ความจริง^{๑๔} เพราะวิทยาศาสตร์มีพื้นฐานมาจากปรัชญา ตะวันตกที่มีทัศนะต่อโลก ดังนี้ (๑) มองว่า ทรัพยากรธรรมชาติถูกสร้างขึ้นมาเพื่อมนุษย์ จะใช้ประโยชน์อย่างไรก็ได้ไม่มีวันหมด (๒) ถือว่า มนุษย์เป็นต่างหากจากธรรมชาติ (๓) มุ่งหมาย ว่า มนุษย์จะต้องพิชิตครอบครองและจัดการ กับธรรมชาติให้เป็นไปตามความปรารถนา^{๑๕} การที่วิทยาศาสตร์ให้แต่ประโยชน์และเป็น ประโยชน์สำหรับบุคคลบางกลุ่มในสังคมเท่านั้น ตามที่เราทราบกันดีอยู่แล้ว ดังนั้น การทำให้ สังคมมองโลกตามความเป็นจริงตามหลักธรรม

^{๑๓} พัน ดอกบัว, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๔} กิริติ บุญเจือ, ชุดปรัชญาและศาสนาเขตนัจจอน เล่มต้น เริ่มรู้จักปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลทอง, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๘.

ในพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาสังคมดังกล่าว จึงควรทำอย่างยิ่ง การวิเคราะห์ธรรมนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติให้ความหมายรวมและนำไปใช้ในสังคมชีวิตประจำวันเป็นดังนี้

จากข้อ ๓ ที่สรุปว่า ทั้งอริยสัจ ๔ ปฏิจจ-สมุปบาท และไตรลักษณ์ที่เป็นธรรมนิยามหรือกฎธรรมชาติเดียวกันแต่ต่างกันที่การนำไปอ้างอิงหรือใช้งาน กล่าวคือ (๑) ถ้าใช้แสดงลักษณะความจริงของชีวิตก็เรียกว่า กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา (๒) ถ้าใช้แสดงการรู้เท่าทันปรากฏการณ์ธรรมชาติดีกเรียกว่า กฎปฏิจจสมุปบาท และ (๓) ถ้าใช้แสดงการนำความรู้ไปแก้ไขปัญหาวิตให้พ้นทุกข์ ก็เรียกว่า อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ อริยมรรคมีองค์ ๘ การจำแนกธรรมนิยาม ที่กล่าวมาแล้วนี้เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติ ให้พ้นทุกข์เป็นการเฉพาะบุคคลหรือปัจเจกชน ในการวิจัยนี้มีความประสงค์จะจำแนกธรรมนิยามเพื่อใช้ในสังคมชีวิตประจำวัน โดยการศึกษากฎเกณฑ์ในศาสตร์ต่าง ๆ สามารถสรุปว่า มีความสอดคล้องกับธรรมนิยามมี ๓ กฎ ดังนี้

(๑) ความสมดุล การไม่ยึดถือสุดทาง ทั้ง ๒ อันได้แก่ อัตตกลิมนฐานุโยค คือ การประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป และกามสุขัลลิกานุโยค คือ การพัวพันอยู่ความสุขในกามและความสบาย ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบว่าทางปฏิบัติ สุดโต่งทั้งสองไม่ใช่ทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ แต่การปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้ คือ ทางสายกลางที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เช่น สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นต้น ซึ่งมีความหมายว่า ความเห็นชอบ ความดำริชอบ นี้เป็นภาษาธรรมเมื่อมองเป็นภาษาคนคำว่า “สัมมา” ก็คือ “ความสมดุล” นั่นเอง ซึ่งเมื่อ

พิจารณาการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งในโลกที่เป็นปกติก็จะพบว่า ทุกสิ่งจะอยู่ในสภาวะสมดุล ดังที่ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ความสมดุลต่าง ๆ มาแล้วในหัวข้อที่ ๑ เช่น ความสมดุลทางเคมี ความสมดุลทางฟิสิกส์ ความสมดุลของระบบต่าง ๆ ในร่างกาย (Homeostasis) เป็นต้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า “ความสมดุล” ที่เป็นสภาวะการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งบนโลกก็มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับหลักทางสายกลางในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมนิยามหรือกฎธรรมชาติที่เรียกว่า “อริยสัจ ๔” นั่นเอง

(๒) ความเป็นวัฏฏะ ในโลกธรรมชาติดีปรากฏการณ์หลายอย่างที่เป็นกระบวนการที่เกิดตามเหตุและปัจจัย จากสภาวะหนึ่งไปสู่สภาวะอื่น ๆ มากบ้างน้อยบ้างแล้วกลับมาสู่สภาวะเดิม กระบวนการนี้เรียกว่า วัฏจักร เช่น วัฏจักรของน้ำ วัฏจักรไนโตรเจน วัฏจักรคาร์บอน หรือวัฏจักรแห่งฤดูกาล ตามที่ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับวัฏจักรในหัวข้อ ๒ ที่ได้แสดงมาแล้ว วัฏจักร เป็นศัพท์ทั่วไปในชีวิตประจำวันมีความหมายเดียวกับ “วัฏฏะ” ในกฎปฏิจจสมุปบาทที่นิยมเรียกกันว่า “ภวัฏจักร” หรือวงล้อแห่งภพ คือ วงล้อแห่งสังสารวัฏมี ๓ วง แยกจากเหตุปัจจัย ๑๒ องค์ธรรม ตามหน้าที่ดังแสดงวงจรปฏิจจสมุปบาท ๑๒ สัมพันธกับไตรวัฏฏะ คือ กิเลสกรรมและวิบาก ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า “ความเป็นวัฏฏะ” ที่เป็นสภาวะการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งบนโลกที่มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับหลักไตรวัฏฏะซึ่งประกอบด้วย กิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์ และวิบากวัฏฏ์ในกฎปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของธรรมนิยามหรือกฎธรรมชาติ นั่นเอง และการวนเวียนในวัฏจักรเช่นนี้จะเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่จบไม่สิ้น

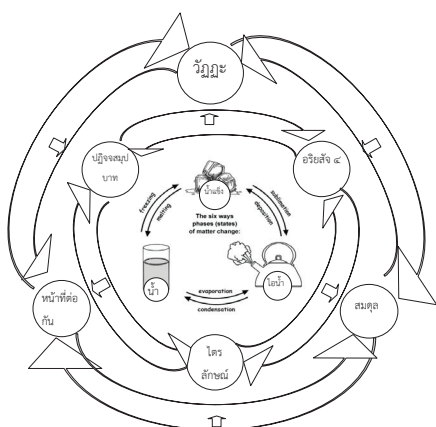
หากยังไม่สามารถบรรลุถึงทางหลุดพ้นในโลกแห่งความเป็นจริงตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในอริยสัจ ๔ นั้นเอง

(๓) ความมีหน้าที่ต่อกัน (เกื้อกูลกัน) เป็นผลเนื่องมาจากการเห็นแจ้งในอนิจจังลักษณะกับทุกขลักษณะ กล่าวคือ เมื่อผู้ทำความเข้าใจกำหนดดูรูปนาม จนเห็นความไม่เที่ยงและความทุกข์ ก็จะทำให้เห็นหน่วยคลายจากความยึดมั่นถือมั่นในรูปนามนั้น จากนั้น อนัตตลักษณะ คือ ความไม่มีตัวตนของรูปนามและสรรพสิ่งในโลกก็จะปรากฏชัด จิตของผู้เห็นอนัตตลักษณะขณะนั้น ก็จะว่างจากตัวตน (สูญญตา) ไปด้วย ดังนั้น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา จึงมีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน ผู้ที่มีจิตใจเข้าถึงสภาวะที่ไร้ตัวตนจุดมุ่งหมายในการทำงานเขยอมนั้นไปเพื่อผู้อื่นเป็นไปเพื่อสังคม ดังนั้น การทำงานที่เกื้อกูลกันและกันจะเกิดในพวกบุคคลที่มีจิตที่ไร้ตัวตนหรืออนัตตา นั้นเอง จึงอาจกล่าวได้ว่า บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เข้าถึง “ไตรลักษณ์” จะมีจิตใจที่เป็นอนัตตา คือ ไร้ตัวตนไร้ความเห็นแก่ตัวเหมาะแก่การทำงานที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

จากการศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ ศาสตร์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์ในโลกธรรมชาติสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสลับซับซ้อนเพียงใด ไม่ว่าจะเป็นลึกซึ้งแค่ไหน ไม่ว่าจะใหญ่ขนาดไหน ไม่ว่าจะเล็กเท่าใด จะอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติที่เป็นหลักความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเสมอได้แก่ (๑) ความสมดุลง (๒) ความเป็นวิญญะ และ (๓) ความมีหน้าที่ต่อกัน เป็น “กฎธรรมชาติ” ในภาษาคนที่เรียกตามหลักภาษาคนภาษาธรรมของท่านพุทธทาส ซึ่งตรงกับภาษาธรรมว่า “ธรรมนิยาม”

ประกอบด้วย (๑) อริยสัจ ๔ (๒) กฎปฏิจจสมุปบาท และ (๓) กฎไตรลักษณ์ ดังแสดงในรูปที่ ๔.๒ ทั้งหมดสามารถอธิบายความเป็นสัมพันธ์ภาพดังนี้

๑) พิจารณาตามหลัก “ธรรมกับธรรม” หมายถึง สัมพันธ์ภาพของ (๑) อริยสัจ ๔ (๒) กฎปฏิจจสมุปบาท และ (๓) กฎไตรลักษณ์ โดยที่กฎไตรลักษณ์แสดงลักษณะของชีวิตและสรรพสิ่ง ๓ ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้เป็นธรรมที่อาศัยกันและกันเกิด กล่าวคือ อนิจจังเป็นเหตุให้เกิดทุกขังและทุกขังเป็นเหตุให้เกิดอนัตตา และกระบวนการของการเกิดทุกข์มีปรากฏชัดเจนในสมุทัยวารของกฎปฏิจจสมุปบาท และการดับทุกข์ในนิโรธวารของกฎปฏิจจสมุปบาทเช่นกัน ซึ่งกระบวนการทั้ง ๒ สายที่ตรงข้ามกันนี้ก็คือ อริยสัจ ๔ นั้นเอง กล่าวคือ กระบวนการสมุทัยก็คือ อริยสัจข้อที่ ๑ กับ ๒ หรือ ทุกข์ กับ สมุทัย และอริยสัจข้อที่ ๓ กับ ๔ หรือ นิโรธ กับ อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือ กระบวนการนิโรธวาร

รูปที่ ๔.๒ แสดงความสัมพันธ์กันแบบพลวัตของธรรมนิยามเชิงภาษาคน-ภาษาธรรม

นั่นเอง จึงกล่าวได้อย่างหนักแน่นว่า ทั้งอริยสัจ ๔ กฎปฏิจจสมุปบาท และกฎไตรลักษณ์ เป็นกฎธรรมชาติเดียวกัน หรือธรรมเนียมเชิงสัมพันธ์ภาพก็ได้

๒) พิจารณาธรรมเนียมกับชีวิต หมายถึงสัมพันธ์ภาพของ (๑) ความสมดุล (๒) ความเป็นวัฏฏะ และ (๓) ความเกื้อกูลกัน โดยสภาพในโลกธรรมชาติสรรพสิ่งจะดำรงอยู่ในภาวะสมดุลโดยอาศัยสิ่งรอบข้างเป็นตัวเกื้อหนุน เมื่อเกิดภาวะที่เสียสมดุลสิ่งรอบข้างก็จะจัดระเบียบใหม่เพื่อให้ความสมดุลกลับคืนมาใหม่ ภาวะสมดุลและการเสียสมดุลจะกลับไปกลับมาเป็นวัฏฏะหรือวัฏจักร ตัวอย่างเช่น กรรมการผู้จัดการของบริษัทหนึ่งอยู่ในตำแหน่งและปฏิบัติหน้าที่ตามปกติก็ถือว่า กิจการของบริษัทนั้นดำเนินงานไปได้ตามปกติและอยู่ในสภาวะสมดุล เกิดอยู่มาวันหนึ่งกรรมการผู้จัดการคนดังกล่าวถูกว่าจ้างให้ไปดำรงตำแหน่งที่บริษัทใหม่ ตำแหน่งผู้บริหารบริษัทเดิมจึงว่างลงเกิดภาวะเสียสมดุลทันทีเพื่อให้เกิดภาวะสมดุลดังเดิม คณะกรรมการของบริษัทก็ต้องช่วยกันสรรหาบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งตามเดิม เมื่อสรรหาบุคคลเข้ามาดำรงตำแหน่งได้ตามเดิมบริษัทก็กลับสู่ความสมดุลอีกครั้ง จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ในภาวะปกติระบบจะมีความสมดุลเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดเสียความสมดุล ระบบจะจัดการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยกันหรืออาศัยกันและกันทำให้เกิดภาวะสมดุลอีกครั้ง เป็นวัฏจักรเช่นนี้เรื่อยไป จึงเป็นหลักที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเรียกว่า กฎธรรมชาติ หรือ

ธรรมเนียม ที่บ่งบอกว่าสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กันมีความเกี่ยวเนื่องอาศัยกันและกันตลอด จึงเรียกเฉพาะลงไปอีกว่า “ธรรมเนียมเชิงสัมพันธ์ภาพ”^{๑๖}

ตามที่ได้วิเคราะห์ธรรมเนียมแบบรวมที่แสดงให้เห็นว่าธรรมเนียมเป็นหลักธรรมใหญ่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้หรือทรงค้นพบโดยพระองค์เอง เป็นธรรมที่มีอยู่เองแล้วตามธรรมชาติพระพุทธรองค์จะอุบัติหรือไม่ก็ตามพระองค์เพียงแต่ทรงค้นพบแล้วนำมาเปิดเผยนำมาแสดงเพื่อให้หมู่เวไนยสัตว์เข้าใจ โดยธรรมนิยามนี้เมื่อนำมาแสดงเพื่อแก้ปัญหาชีวิตให้พ้นทุกข์ก็เรียกว่า “อริยสัจ ๔” เมื่อนำมาแสดงเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในชีวิตก็เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท” และเมื่อนำมาอธิบายลักษณะของชีวิตว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาก็เรียกว่า “ไตรลักษณ์” เป็นธรรมเนียมที่แสดงความเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตเป็นระบบนิเวศที่มีคุณสมบัติสำคัญ ๓ ประการ ที่สอดคล้องกัน ธรรมเนียม คือ (๑) สมดุล ในระบบนิเวศธรรมชาติที่สมบูรณ์พลังงานและสสารจะอยู่ในภาวะสมดุล หากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดมากหรือน้อยเกินไประบบจะปรับตัวให้กลับมาสมดุลอีกได้เองตลอดเวลา (๒) ความเกื้อกูลกัน ความมีหน้าที่ต่อกัน ในระบบนิเวศธรรมชาติสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ จะมีความเกื้อกูลกัน เช่น พืชให้พลังงานแก่สัตว์ในขณะที่สัตว์ให้กากำรบอนไดออกไซด์เพื่อสังเคราะห์แสงของพืช เป็นต้น (๓) ความเป็นวัฏฏะ ในระบบนิเวศที่สมบูรณ์จำเป็นต้องมี

^{๑๖} สมเกียรติ ไชยภูมิ, “ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมเนียมกับไตรลักษณ์”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๙๙.

วิถีจักรต่าง ๆ ที่คอยช่วยปรับสมดุล เช่น วิถีจักรน้ำ เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นกฎธรรมชาติที่สอดคล้องกับธรรมนิยามในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

๕. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป จากการที่ได้พิสูจน์แล้วว่าทั้ง อริยสัจ ๔ กฎปฏิจตุสมุปบาท และกฎไตรลักษณ์เป็นธรรมนิยามเดียวกันที่สามารถแสดงออกได้ ๓ สถานะ เหมือนน้ำที่มี ๓ สถานะ ได้แก่ (๑) น้ำ เป็นของเหลวที่อุณหภูมิปกติเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งมีชีวิตทุกชนิดบนโลกนี้ (๒) น้ำแข็ง คือ น้ำที่อุณหภูมิต่ำกว่า ๐ องศาเซลเซียส มีประโยชน์ในการให้สิ่งต่าง ๆ มีอุณหภูมิลดลง และ (๓) ไอน้ำ คือ น้ำที่มีอุณหภูมิสูงกว่า ๑๐๐ องศาเซลเซียส มีประโยชน์ในการนำไปขับเคลื่อนเครื่องกำเนิดไฟฟ้า เป็นต้น อริยสัจ ๔ กฎปฏิจตุสมุปบาท และกฎไตรลักษณ์เป็นธรรมนิยามภาษาธรรม เมื่อแปลเป็นภาษาคนก็ได้เป็นกฎธรรมชาติ ๓ ประการ คือ (๑) ความสมดุล (๒) ความเป็นวัฏฏะ และ (๓) ความเกื้อกูลกันเป็นกฎธรรมชาติที่เหนือกว่ากฎอื่นใดทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นกฎข้อไหนทางวิทยาศาสตร์หรือศาสตร์ไหน ๆ ก็จะต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติใหญ่นี้ ธรรมนิยามหรือกฎธรรมชาตินี้ไม่ขึ้นกับเหตุและปัจจัยใด ๆ ทั้งสิ้นจึงเป็นธรรมที่เรียกว่าอสังขตธรรม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ การดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบันของมนุษย์ สะดวกสบายจากผลิตภัณฑ์ที่เป็นสิ่งประดิษฐ์อันเกิดจากความสำเร็จจากการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์มากมาย แต่ดูเหมือนว่าความสะดวกสบายที่มนุษย์ได้รับยิ่งมากเท่าไรปัญหา

ที่ตามมาก็มีมากไม่แพ้กัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมหรือปัญหาสังคม ที่เป็นเช่นนี้เพราะวิทยาศาสตร์ให้แต่ประโยชน์ไม่สามารถเห็นความจริงแท้ที่เป็นปัญหาที่เกิดจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง นอกจากทำความเข้าใจในกฎธรรมชาติที่งานวิจัยนี้นำเสนอเท่านั้น

๒) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ต่อไป ควรทำงานวิจัยเพื่อต่อยอดงานวิจัยนี้ ดังนี้

๒.๑) ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันของธรรมนิยามกับหลักธรรมหมวดต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา

๒.๒) ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันของธรรมนิยามกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบหลักสูตรการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยทั่วไป

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑) หนังสือทั่วไป/วารสาร

กิริติ บุญเจือ. ชุดปรัชญาและศาสนา เซนต์จอห์น เล่มต้น เริ่มรู้จักปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย เซนต์จอห์น, ๒๕๔๕.

พจนานุกรม. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร

: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพฯ-
มหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๖.

พื้น ดอกบัว. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา
ในนานาประเทศ. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๕๔.

มาซารุ เอโมโตะ. มหัทศจรยแห่งน้ำ คำตอบ
เพื่อชีวิตที่ดีกว่า. แปลโดย ดาดา. กรุงเทพฯ

มหานคร : สำนักพิมพ์โลกสวย, ๒๕๔๗.

William S. Seese and Guido H. Daub.
Basic Chemistry. N.J. : Prentice –
Hall, Inc., 1972.

๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงาน
การวิจัย

สมเกียรติ ไชยภูมิ. “ความสัมพันธ์ระหว่าง
ธรรมเนียมกับไตรลักษณ์”. สารนิพนธ์
พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๘.

